

УДК 329.78-057.875(477.8)"1944/1953"
DOI: 10.33402/nd.2023-11-109-118

Володимир СТАРЖЕЦЬ

*кандидат історичних наук
старший викладач кафедри історії*

*Міжнародного економіко-гуманітарного університету ім. акад. С. Дем'янчука
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6807-0935>
e-mail: starzhets92@gmail.com*

СТУДЕНТСЬКИЙ СПРОТИВ РАДЯНСЬКІЙ ТОТАЛІТАРНІЙ СИСТЕМІ В ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ (1944–1953)

Досліджено місце студентської молоді в загальній картині ідеологічного протистояння між українським національно-визвольним рухом і радянською владою у Західній Україні в післявоєнний період. Проаналізовано участь студентів вищих навчальних закладів західноукраїнського регіону в русі Опору сталінській тоталітарній системі.

Зазначено, що наукова новизна статті полягає в аналізі ідеологічного протистояння між ОУН і радянською владою за вплив на студентську молодь західних областей УРСР. Під час дослідження використано проблемно-історичний, пошуковий методи, а також методи мікроісторії та локальної історії. Визначено основні форми й методи інтелектуального опору студентів сталінському тоталітарному режиму. Розглянуто особливості ідеологічно-виховної діяльності ОУН серед молоді та її протидію комуністичному вихованню. На основі широкої джерельної бази обґрунтовано, що радянська ідеологія спричинила спротив найактивнішої частини студентів західноукраїнських вищих навчальних закладів. Досліджено, що основні методи діяльності національно свідомої молоді в 1944–1953 рр. варіювалися від індивідуальних виступів і виявів невдоволення радянською владою до створення законспірованих націоналістичних організацій та груп. Визначено, що підпільні студентські структури ставили собі за мету проведення усної антирадянської агітації, виготовлення й розповсюдження у стінах вишів та серед населення листівок і націоналістичної літератури, підвищення рівня знань, поширення національного виховання, подекуди виконували завдання підпілля ОУН щодо збору необхідної інформації. Констатовано, що вияви індивідуальної непокори чи організованого опору відразу блокували радянські каральні структури, а носіїв української національної ідеї піддавали репресіям.

Ключові слова: вищий навчальний заклад, студенти, інтелектуальний опір, пропаганда, тоталітарний режим, західні області УРСР, післявоєнний період.

Радянський тоталітарний режим, остаточно встановлений на західноукраїнських землях у післявоєнні роки, категорично не влаштував рівень національної свідомості місцевого населення. Одним із основних завдань влади була підготовка ідеологічно відданих Комуністичній партії спеціалістів. Під особливо пильним

політичним контролем перебували вищі навчальні заклади, які готували фахівців для різних галузей господарства, науки й освіти. Їхнім головним завданням було ідейне виховання майбутніх працівників, які мали стати опорою радянської влади на місцях. Однак значна частина студентської молоді виступала проти комуністичної влади, підтримувала та пропагувала ідею самостійності України, яку обстоювала Організація українських націоналістів (ОУН) та Українська повстанська армія (УПА).

Вивчення студентського руху Опору в Західній Україні періоду другої радянізації буде корисним у національно-патріотичному вихованні молоді в умовах сучасної російської агресії та інформаційної війни.

Розвиток вищої освіти західноукраїнського регіону, місце молоді у протистоянні сталінському тоталітаризму повоєнного часу були предметом наукових зацікавлень сучасних українських учених. Дослідники активно вивчають процеси збройного й ідеологічного протистояння українського підпілля з радянською владою (Володимир Сергійчук (1998), Олег Рабечук (2007), Наталія Хоменко (2010)), хоча лише дотично розглядають проблематику молодіжного спротиву комуністичному тоталітаризму. Для написання статті важливими були праці, що стосуються безпосередньо антирадянської діяльності студентської молоді: Тамари Марусик (2002), Романа Генеги (2009), Олександра Іщука (2011), Богдана Левика (2017) й ін. Хоча все ще спостерігається нестача регіональних досліджень щодо участі студентів у національно-визвольному русі в 1944–1953 рр.

Мета дослідження – з'ясувати місце студентської молоді в загальній картині ідеологічного протистояння українського національно-визвольного руху та радянської влади у західноукраїнському регіоні в післявоєнний період. Для цього проаналізовано участь студентів вищих навчальних закладів Західної України в русі Опору сталінській тоталітарній системі.

Процеси утвердження тоталітарної держави неминуче призводили до утворення у всіх сферах суспільного життя однотипності ідей і поглядів, стандартизації мислення. Не стали винятком університети й інститути Західної України в повоєнний період, чия діяльність була надмірно політизованою. Перед викладачами і студентами партійне керівництво ставило завдання пріоритетності ідейно-виховної роботи. За вказівкою адміністрації усіяко насаджувалася система сексотства (Марусик, 2002, с. 362). Відбувалася системна робота з комуністичного виховання молоді, вивчення основ марксизму-ленінізму, заслуховувалися звіти викладачів-агітаторів у групах, обговорювався стан ідейно-політичної роботи серед студентства, поширеними були переслідування та репресії щодо незгодних. Застосовувався широкий спектр засобів ідеологічного контролю та перевиховання західноукраїнської студентської молоді.

Комуністичному вихованню протистояла активна ідеологічно-виховна діяльність ОУН, що сприяла вкоріненню антирадянських настроїв серед населення. Виховання молоді визнавали одним з основних завдань підпілля, щоб заручитись її підтримкою та розумінням. Після повернення радянської влади в 1944 р. керівники націоналістичного руху наказували своїм низовим ланкам у жодному випадку не полишати роботу зі школярами та студентами. Роман Шухевич в одному з листів до Василя Кука писав, що головні зусилля членів ОУН треба спрямувати на дві проблеми – молодь і схід, тобто на реалізацію програм «Олег» та «Орлик», оскільки «в іншому випадку може статися катастрофа» (Іщук, 2011, с. 94). Інструкції містили вказівки відновлювати старі бібліотеки, вчити молодь історії, культури, літератури й виховувати на прикладі відважних вчинків повстанців, щоби вберегти актив нації від більшовицьких впливів.

Роботу підпільників зі студентами ускладнювало те, що в обласних і районних центрах, де молодь здобувала вищу освіту, радянська влада мала сильніші позиції, ніж у сільській місцевості. Проводити діяльність на підрич комуністичної влади у вишах, гуртожитках чи на вулицях міст було вкрай важко через ідеологічний і силовий контроль більшовиків. У цій ситуації Провід ОУН не ставив за мету створення чисельних студентських підпільних організацій. Адже в кожній більшовицькій установі при відділі кадрів існувала мережа Народного комітету державної безпеки – Міністерства державної безпеки (НКДБ–МДБ). Окрім того, у вишах і школах цією роботою також займалися дирекція, партійні й комсомольські організації (ДАРО-2, арк. 15).

У червні 1948 р. на нараді членів Проводу ОУН, було відкориговано програму «Олег» і прийнято рішення створити глибоко законспіровану мережу членів ОУН із легалізованої молоді, чисельністю дві–три особи, які б діяли в кожному селі, школі й вищих навчальних закладах. Їхніх учасників було заборонено залучати до виконання завдань, які могли би викрити ці ланки. Акцент робили на виховній роботі, щоб за рахунок молоді поступово готувати заміну загиблим і заарештованим членам підпілля. Також керівництво націоналістичного руху остерігалось провокацій зі сторони силових структур. У зв'язку з цим віддавали перевагу малочисельним та законспірованим ланкам: «... треба людей, що проникнуть у неукраїнське середовище і пороблять там корисну роботу так само легко і добре, як у середовищі українському» (ДАРО-1, арк. 40 зв.).

У пресових матеріалах та інструкціях повстанці детально, по пунктах, розписували, як має себе поводити свідомо студентська молодь, щоби своїми діями принести підпіллю найбільше користі й водночас не потрапити в поле зору спецслужб. Зокрема, найбільшу увагу зосереджували на пропаганді: «Розповсюджуйте революційні листівки, заклики, пресу... Шукайте друзів між східно-української молоді... пильно вивчайте свої фахові дисципліни...» (ЦДАГОУ-1, арк. 155–157). Так, з одного боку, Провід ОУН усвідомлював небезпеку створення підпільних молодіжних організацій для самих учасників, а з другого – гостро стояла проблема поповнення кадрів підпілля та необхідність тримати молодь під своїм контролем. Тому пріоритетними стали глибока конспірація, робота в індивідуальному порядку, легалізація та відправка у студентське середовище перевірених і навчених підпільників, які би впливали на молодь.

Така тактика давала вагомні результати. Діяльність ОУН серед покоління, що підросло, не припинялася, національно свідомо молодь проникала в різні державні партійні структури, освітні установи, перетворюючись на резерв повстанців. Протягом 1945–1947 рр. мережа підпільних ланок ОУН покрила майже всю сільську місцевість Західної України. Недаремно обласне керівництво вимагало від районних партійців вивести молодь й інтелігенцію з-під впливу націоналістів. На нараді 23 квітня 1947 р. секретарів обкомів КП(б)У (Комуністичної партії (більшовиків) України) і начальників управлінь МДБ УРСР західних областей у Львові за участю першого секретаря ЦК (Центрального комітету) КП(б)У Лазаря Кагановича та голови уряду УРСР Микити Хрущова секретар Дрогобицького обкому Іван Горобець, рапортуючи про успіхи в боротьбі з українськими націоналістами, змушений був констатувати: «Потрібно посилити увагу на покращення роботи з молоддю і особливо з тією, що навчається. Адже з арештованих 780 чоловік – членів ОУН близько 100 чол. – молодь до 25 років» (Сергійчук, 1998, с. 578). Очільник львівського обкому КП(б)У Іван Грушецький зазначав: «... сільські студенти, які навчаються у вузах Львова, широко допомагають підпільним націоналістичним організаціям» (ДАЛО, арк. 29).

Поширеним явищем післявоєнного студентського життя були як одиночні протести, так і поява молодіжних підпільних організацій націоналістичного спрямування. Часто такі організації виникали стихійно, не мали зв'язків з ОУН, хоча і поділяли її погляди. Законспіровані студентські організації виникали в багатьох вищих навчальних закладах Західної України. Активна позиція та демонстрація їхніми учасниками несприйняття тодішнього ладу розцінювалися як серйозна загроза для системи. Ініціаторами створення таємних гуртків та організацій були здебільша студенти вишів, технікумів, школярі старших класів (віком від 15 до 20 років). Переважно вони об'єднувалися у групи від 3 до 10 осіб. Подекуди ці організації нагадували напівгрупу, пов'язану з таємною діяльністю, хоча були й такі, що активно виступали проти чинного режиму та прагнули його знищення (Рабенчук, 2007, с. 332). На виявлення та ліквідацію всіх інакомислячих, діяльність яких розцінювали як антирадянську й націоналістичну, спрямовували значні ресурси, працювали партійні структури, органи МДБ, застосовували жорстокі репресивні заходи.

Детальне дослідження діяльності таємних молодіжних структур у вищих західних областей УРСР післявоєнного періоду дасть змогу виокремити основні риси функціонування таких організацій і визначити методи підпільної роботи антирадянськи налаштованої студентської молоді.

У 1944 р. на історичному факультеті Львівського педагогічного інституту було виявлено й викрито підпільну молодіжну націоналістичну організацію, яка налічувала 12 одинокців. Керівником групи став Петро Васьків, який спільно з одногрупником Степаном Роханським виготовляв та розповсюджував антирадянські листівки містом. Не маючи прямих контактів з українським підпіллям і необхідної літератури, студенти знайшли оригінальний спосіб вирішення проблеми відсутності агітаційних матеріалів. При виготовленні власних листівок використовували радянські пропагандивні звернення до молоді – після певної переробки вони набували проукраїнського змісту. Невдовзі їхній однокурсник – Володимир Бідненко – повідомив у міліцію про антирадянську діяльність студентів (Генега, 2007, с. 99). Усі учасники групи одержали тривалі терміни ув'язнення у виправно-трудовах таборах (ВТТ).

У Львівській політехніці діяла інша підпільна організація під назвою «Промінь», ініціаторами якої стали студенти-вихідці із с. Іване Пусте Борщівського р-ну Тернопільської обл. До групи входило шість членів: Василь Бучковський, Володимир Чубей, Володимир Ксенчук, Зиновій Мишко, Ярослав Будзанівський. Очолював групу В. Бучковський («Данилишин»), він же в 1951 р. налагодив зв'язок із націоналістичним підпіллям. Студенти розповсюджували, а згодом і власноруч виготовляли листівки: «Гімн поневолених народів», «Колгоспники», «Гімн Світового союзу», «Українська молодь», «Воля народам», «Студенти українці». На момент арешту 9–23 квітня 1952 р. група нараховувала вже вісім осіб. При першому допиті організаторові зламали обидві ноги, завдали важкої травми хребта. Після відкритого показового суду, рішенням військового трибуналу військ МДБ Львівської обл. від 15–17 липня 1952 р. учасників групи засуджено за ст. 54-1а на терміни від 10 до 25 років (Левик, 2017, с. 80).

На закритому партійному зібранні Луцького учительського інституту 16 жовтня 1947 р., завідувач відділу шкіл Волинського обкому Михайло Репета заявляв, що вороги радянської влади та його прибічники серед студентів і викладачів намагаються створювати у вищі націоналістичні організації. На засіданні засудили («суди

честі», або товариські, були нормою того часу) поведінку групи студентів історичного факультету, яку очолював другокурсник, у минулому фронтовик Петро Кириченко, яка, на думку керівництва, надто активно захищала українську мову. Він критикував русифікацію навчального процесу, стверджував, що, незважаючи на рішення уряду про використання української мови в роботі державних установ, значна їх частина послуговується російською. «Раз установи працюють російською мовою, то значить тут є колоніальний вплив», – говорив студент (ДАВО, арк. 6). Незважаючи на бойові заслуги, на П. Кириченка звідусіль посипалися звинувачення в антирадянській діяльності. Студентка фізико-математичного факультету Ольга Бардакова заявила, що на історичному відділенні існує дві групи: націоналістична, яку очолює Кириченко й інші «ненадійні елементи», та студентів, відданих комуністичній ідеології (ДАВО, арк. 6).

Також в інституті були проблеми з антирелігійною пропагандою, деякі студенти відвідували церкву поодиночці та групами, зокрема і комсомольці. Молоді люди відкрито критикували заходи радянської влади щодо хлібопоставок та запровадження колгоспів. Вихованка цього інституту Світлана Бублій після арешту свого друга бойкотувала масові заходи, відмовляючись ходити в шерензі вулицею під час мітингів. Студент історичного факультету Климяк взагалі заявляв, що «при німцях жилося краще, чим зараз» (ДАВО, арк. 8). У підсумку один із викладачів наголосив: «Якщо не посилимо боротьбу на ідеологічному фронті, то частина студентів може піти на службу до бандерівців» (ДАВО, арк. 11). Цим він визнавав, що націоналістична ідеологія популярна серед значної частини луцьких студентів.

Кінець 1940-х років характеризувався певним сповільненням національної активності. Виснажливе протистояння, репресії щодо підпільників та їхніх родин, тяжкі втрати не призвели до краху більшовизму. Це спонукало до певного розчарування у доцільності подальшої боротьби. Частина суспільства обрала тактику пристосування до нових умов. Хоча після голодних 1945–1947 рр. намітились і певні позитивні зміни: дещо покращився рівень життя населення, було відмінено карткову систему, запрацювало виробництво і в багатьох виникла ілюзія лібералізації комуністичного режиму. Але як показав час, радянська влада нікому і нічого забувати не збиралася, переслідування та репресії продовжувалися. Частина національно налаштованої молоді це усвідомлювала і продовжувала антирадянську діяльність, не бажаючи миритися з комуністичним пануванням.

У грудні 1949 р. слідчі Управління Міністерства державної безпеки (УМДБ) у Рівненській обл. викрили підпільну молодіжну організацію студентів Рівненського учительського інституту й учнів старших класів Межиріцької школи Острозького р-ну. Загалом 12 осіб. Керівниками молодіжної організації слідчі називали Василя Бойка, Василя Кудрю та Володимира Борболя, двоє перших були студентами 1-го курсу Рівненського учительського інституту.

Василя Бойка та Василя Кудрю звинуватили в тому, що вони займалися підпільною діяльністю, ще будучи учнями Межиріцької школи. Безпосередньо В. Бойко ще зі шкільних років був у «Юнаках», мав контакти з підпіллям в особі А. Дубовця («Мухи»), провідника Гошчанського районного проводу ОУН. За вказівками останнього поширював листівки, агітував учнів не вступати до комсомолу, збирав інформацію про настрої сільської інтелігенції (Справа Бойко-1, арк. 6). Після закінчення школи В. Бойко вирішив вступати до Рівненського учительського інституту та повідомив про це «Муху», який відреагував позитивно, сказавши: «... там є наші люди» (Справа

Бойко-1, арк. 28). Однак студент фізико-математичного факультету не встиг налагодити необхідних контактів, позаяк 12 грудня 1949 р. його заарештували. На численних допитах, що тривали по декілька годин, В. Бойко зізнався лише в тому, що читав історію України в «націоналістичному світлі». Такі покази не влаштовували слідчих, тому додатково йому інкримінували: «... зрада батьківщині, участь у молодіжній націоналістичній організації, зв'язок з підпіллям ОУН, антирадянська діяльність серед учнів, зв'язковий і інформатор, вербував членів ОУН» (Справа Бойко-3, арк. 894). Як наслідок був обвинувачений за ст. 54-1а, ст. 54-11 Кримінального кодексу УРСР та засуджений на 25 років ВТТ і 5 років позбавлення прав із конфіскацією майна. Згодом термін покарання зменшили до 10 років ВТТ. Однак 14 жовтня 1955 р. В. Бойко помер, так і не дочекавшись звільнення та реабілітації, як тисячі інших молодих людей, чие життя зламала сталінська тоталітарна машина.

Інший учасник організації – В. Кудря, відповідаючи на допитах на запитання про ставлення молоді до боротьби ОУН, сказав: «... учні виражались, що збройну боротьбу краще припинити, легалізуватись і перейти до підривної антирадянської роботи. Бо великі жертви серед УПА. Краще вести агітаційно-пропагандистську діяльність» (Справа Бойко-2, арк. 93). Також першокурсник говорив, що молодь обурювала неправдива радянська пропаганда, що «газети і радіо висвітлювали лише прокомуністичну державну політику». Це і спонукало його поширювати націоналістичні листівки, брошури, виступати проти комсомолу (Справа Бойко-2, арк. 92). На фоні тисяч таких справ В. Кудрі все ж «пощастило» – його ув'язнення було недовгим. Постановою УМДБ у Рівненській обл. від 31 жовтня 1952 р. справу було припинено за відсутністю доказів провини.

Так, поширеними були випадки, коли національний світогляд студентів формувався в них ще зі шкільних років. Значна частина української молоді – як учнівської, так і студентської – негативно ставилася до сталінської тоталітарної системи, добре розуміючи різницю між пропагандою та реальною картиною комуністичного господарювання. Сприяла цьому, як уже зазначено, і виховна робота, що її проводило українське підпілля.

Для боротьби з діяльністю ОУН щодо залучення молоді до націоналістичних організацій була запущена на повну потужність комуністична пропагандивна машина, постійні перевірки, контроль за викладачами та студентами західноукраїнських вишів і, звичайно ж, репресивні заходи. Лише впродовж 1948 р. і першої половини 1949 р. МДБ УРСР ліквідувало 575 молодіжних організацій та націоналістичних груп, зокрема в західних областях – 561, а у східних – 14. За цей же час було заарештовано 6 593 учасників організацій віком до 25 років, із них 6 405 – у західних областях та 188 – у східних (Іщук, 2011, с. 102). Можна також стверджувати, що частина молоді, яка, на перший погляд, прихильно ставилася до радянської влади, навіть займала керівні посади, насправді залишалася симпатиком національної ідеї. Наприклад, за матеріалами МДБ із 1 січня по 1 червня 1950 р. у навчальних закладах Станіславської обл. було виявлено понад 100 націоналістичних організацій, заарештовано 700 активних учасників ОУН. До цих організацій входили 84 студенти й учні, 53 вчителі, 35 членів Всесоюзного ленінського комуністичного союзу молоді (ВЛКСМ) (Іщук, 2003, с. 240). У Львівському політехнічному інституті в 1949/1950 н. р. було відраховано здебільша за політичними мотивами 344 особи, що становило 8 % від загальної кількості студентів (Генега, 2009, с. 655).

Значну роль у розкритті молодіжних організацій відігравали радянські інформатори. Студентка Сталінського (Донецького) індустріального інституту Олександра Суярко згадувала: «Ми знали, що в нашій групі є “сексоти”, і здогадувалися, хто виконував цю роль. І ми боялися». Її колега із львівського університету Олександра Комаринець говорила, що на совісті в курсових «сексотів» було не одне змарноване життя (Хоменко, 2010, с. 230). Звичайно, не можна заперечити й того, що частину звинувачень придумували слідчі. Як, наприклад, було у Львівському державному університеті 1953 р., де секретар комсомолу Череповський повідомив спецорганам про існування підпільної групи єврейських буржуазних націоналістів, але після перевірки було встановлено, що її не існує (ЦДАГОУ-2, арк. 147). Інспекція МВС СРСР за 1946 р., що відбувалася під контролем міністра Сергія Круглова, виявила, що «в Тернопільській і Львівській областях окремі працівники райвідділів МВС займались фальсифікацією та фабрикували справи на осіб, не причетних до оунівського підпілля та бандитизму» (Білас, 1994, с. 648). Такі провокації та фальсифікації були звичним методом роботи радянських спецслужб.

Незважаючи на поступове згортання організованого націоналістичного руху Опору та встановлення ідеологічного контролю за системою освіти західноукраїнського регіону, частина молоді продовжувала протистояти сталінському режиму. Довідка МДБ УРСР «Про викриття націоналістичних молодіжних організацій» за 23 квітня 1952 р., яку склав міністр держбезпеки Микола Ковальчук, інформувала, що з 1 липня 1951 р. по 20 квітня 1952 р. у результаті агентурних заходів було викрито 42 українські молодіжні націоналістичні групи й організації, загальною кількістю 182 учасники, з них у західних областях – 35 організацій і груп зі 155 учасниками; у східних областях – 7 організацій і груп із 27 учасниками (Вовк та ін., 2001, с. 452). Серед заарештованих у західних областях 28 були учнями або студентами, 36 – членами ВЛКСМ. За віком статистика була такою: до 17 років – 8 осіб; 17–20 років – 79 осіб; 21–25 років – 53 особи; понад 25 років – 15 осіб (Вовк та ін., 2001, с. 453). Так, у своїй ідейно-політичній боротьбі проти більшовизму українське підпілля досягнуло значних успіхів. Щобільше, ця боротьба дала «національний заряд» майбутнім поколінням, як згадував комсомольський активіст Львівського державного університету, згодом дисидент Микола Олексюк: «Безумовно, що великий вплив на нас, юнаків і дівчат 60-х років, мала боротьба наших попередників-борців за волю України, зокрема учасників УПА...» (Ковалюк, 2001, с. 325).

Отже, радянська пропаганда, помножена на терор і переслідування, викликала спротив найбільш свідомої та активної частини західноукраїнської молоді. Основні методи діяльності національно свідомого студентства в 1944–1953 рр. варіювалися від індивідуальних виступів і виявів невдоволення радянською владою до створення таємних націоналістичних організацій та груп. Підпільні структури студентської молоді ставили собі за мету проведення усної антирадянської агітації, виготовлення й розповсюдження у стінах вишів та серед населення листівок і націоналістичної літератури, підвищення рівня знань, поширення національного виховання, подекуди виконували завдання підпілля ОУН щодо збору необхідної інформації. Однак вияви індивідуальної непокори чи організованого опору відразу блокували радянські каральні структури, а носіїв української національної ідеї піддавали репресіям.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Білас, І. Г. (1994). *Репресивно-каральна система в Україні. 1917–1953: суспільно-політичний та історико-правовий аналіз*, 2. Київ: Либідь–Військо України.

Вовк, О., Павленко, І., Черченко, Ю. (упоряд.). (2001). *Літопис УПА. Нова серія. Т. 3: Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: директивні документи ЦК Компартії України 1943–1959. Документи і матеріали*. Київ; Торонто: Літопис УПА.

Генега, Р. (2007). Участь львівського студентства в русі Опору в другій половині 1940-х – на початку 1950-х рр. *Український історичний журнал*, 3, 97–112.

Генега, Р. (2009). Репресії проти львівського студентства. В В. М. Савчак (упоряд.). *Реабілітовані історією. Львівська область*, Львів: Астролябія, 1, 647–658.

ДАВО: Державний архів Волинської області, ф. П-1 (Волинський обласний комітет КПУ), оп. 3, спр. 1132, 147 арк.

ДАЛО: Державний архів Львівської області, ф. П-3 (Львівський обласний комітет КПУ), оп. 2, спр. 96, 38 арк.

ДАРО-1: Державний архів Рівненської області (Держархів Рівненської обл.), ф. Р-30 (Колекція матеріалів ОУН і УПА, що діяли на території Рівненської області), оп. 2, спр. 9, 132 арк.

ДАРО-2: Держархів Рівненської обл., ф. Р-30, оп. 2, спр. 16, 285 арк.

Іщук, О. (2003). Ідеологічно-виховна діяльність ОУН(Б) серед молоді (1944–1954 рр.). *3 архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ*, 1, 224–244.

Іщук, О. С. (2011). *Молодіжні організації ОУН (1939–1955 рр.)*. Львів; Торонто: Літопис УПА.

Ковалюк, Р. Т. (2001). *Український студентський рух на західних землях XIX–XX ст.* Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

Левик, Б. (2017). Підпільна антирадянська діяльність студентів Національного університету «Львівська політехніка» в перші повоєнні роки (1944–1953 рр.). *Схід*, 1, 77–83.

Марусик, Т. (2002). Репресивні заходи сталінського керівництва щодо студентства вузів Західного регіону України (друга половина 40-х – початок 50-х років ХХ ст.). *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*, 7, 361–366.

Рабенчук, О. (2007). Соціальна активність та настрої населення України у повоєнний період (2 пол. 1940-х – поч. 1950-х рр.). *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика*, 12, 324–339.

Сергійчук, В. І. (1998). *Десять буремних літ. Західноукраїнські землі у 1944–1953 рр. Нові документи і матеріали*. Київ: Дніпро.

Справа Бойко-1: Справа по обвинуваченню Бойко Василя Матвійовича та інших. Спр. П-15672. Т. 1. *Архів Управління Служби безпеки України у Рівненській області (Архів УСБУ РО)*, 250 арк.

Справа Бойко-2: Справа по обвинуваченню Бойко Василя Матвійовича та інших. Спр. П-15672. Т. 2. *Архів УСБУ РО*, 147 арк.

Справа Бойко-3: Справа по обвинуваченню Бойко Василя Матвійовича та інших. Спр. П-15672. Т. 3. *Архів УСБУ РО*, 894 арк.

Хоменко, Н. С. (2010). Студентство в соціальній структурі радянської України. В В. М. Даниленко (ред.). *Повоєнна Україна: нариси соціальної історії (друга половина 1940-х – середина 1950-х рр.)*, Київ, 1/1–2, 209–249.

ЦДАГОУ-1: Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України), ф. 1 (Центральний комітет Комуністичної партії України), оп. 23, спр. 2968, 263 арк.

ЦДАГОУ-2: ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 2732, 185 арк.

REFERENCES

Bilas, I. H. (1994). Represyvno-karalna systema v Ukraini. 1917–1953: suspilno-politychni ta istoryko-pravovi analiz. Vol. 2. Kyiv: Lybid–Viisko Ukrainy (in Ukrainian).

Vovk, O., Pavlenko, I., Cherchenko, Yu. (Comps.). (2001). *Litopys UPA. Nova seriia. T. 3: Borotba proty UPA i natsionalistychnoho pidpillia: dyrektyvni dokumenty TsK Kompartii Ukrainy 1943–1959. Dokumenty i materialy*. Kyiv; Toronto: Litopys UPA (in Ukrainian).

Derzhavnyi arkhiv Volynskoi oblasti, f. P-1 (Volynskiy oblasnyi komitet KPU), op. 3, spr. 1132, 147 ark (in Ukrainian).

Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti, f. P-3 (Lvivskiy oblasnyi komitet KPU), op. 2, spr. 96, 38 ark (in Ukrainian).

Derzhavnyi arkhiv Rivnenskoï oblasti (Derzharkhiv Rivnenskoï obl.), f. R-30 (Kolektsiia materialiv OUN i UPA, shcho diialy na terytorii Rivnenskoï oblasti), op. 2, spr. 9, 132 ark. (in Ukrainian).

Derzharkhiv Rivnenskoï obl., f. R-30, op. 2, spr. 16, 285 ark. (in Ukrainian).

Heneha, R. (2007). Uchast lvivskoho studentstva v rusi Oporu v druhiï polovyni 1940-kh – na pochatku 1950-kh rr. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 3, 97–112 (in Ukrainian).

Heneha, R. (2009). Represii proty lvivskoho studentstva. In V. M. Savchak (Comp.). *Reabilitovani istoriieiu. Lvivska oblast*, Lviv: Astroliabiia, 1, 647–658 (in Ukrainian).

Ishchuk, O. (2003). Ideolohichno-vykhovna diialnist OUN(B) sered molodi (1944–1954 rr.). *Z arkhiviv VUChK–HPU–NKVD–KHB*, 1, 224–244 (in Ukrainian).

Ishchuk, O. S. (2011). Molodizhni orhanizatsii OUN (1939–1955 rr.). Lviv; Toronto: Litopys UPA (in Ukrainian).

Khomenko, N. S. (2010). Studentstvo v sotsialnii strukturi radianskoï Ukrainy. V V. M. Danylenko (Ed.). *Povoienna Ukraina: narysy sotsialnoi istorii (druha polovyna 1940-kh – seređyna 1950-kh rr.)*, Kyiv, 1/1–2, 209–249 (in Ukrainian).

Kovaliuk, R. T. (2001). Ukrainskyi studentskyi rukh na zakhidnykh zemliakh XIX–XX st. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukrainy (in Ukrainian).

Levyk, B. (2017). Pidpilna antyradianska diialnist studentiv Natsionalnogo universytetu «Lvivska politekhnik» v pershi povoienni roky (1944–1953 rr.). *Skhid*, 1, 77–83 (in Ukrainian).

Marusyk, T. (2002). Represyvni zakhody stalinskoho kerivnytstva shchodo studentstva vuziv Zakhidnogo rehionu Ukrainy (druha polovyna 40-kh – pochatok 50-kh rokov XX st.). *Problemy istorii Ukrainy: fakty, sudzhennia, poshuky*, 7, 361–366 (in Ukrainian).

Rabenchuk, O. (2007). Sotsialna aktyvnist ta nastroi naseleння Ukrainy u povoiennyi period (2 pol. 1940-kh – poch. 1950-kh rr.). *Ukraina XX st.: kultura, ideolohiia, polityka*, 12, 324–339 (in Ukrainian).

Serhiichuk, V. I. (1998). Desiat buremnykh lit. Zakhidnoukrainski zemli u 1944–1953 rr. Novi dokumenty i materialy. Kyiv: Dnipro (in Ukrainian).

Sprava po obvynuvachenni Boiko Vasylia Matviiovycha ta inshykh. Spr. P-15672. T. 1. Arkhiv Upravlinnia Sluzhby bezpeky Ukrainy u Rivnenskoï oblasti (Arkhiv USBU RO), 250 ark. (in Ukrainian).

Sprava po obvyuvachenniu Boiko Vasyliia Matviiovycha ta inshykh. Spr. P-15672. T. 2. Arkhiv USBU RO, 147 ark. (in Ukrainian).

Sprava po obvyuvachenniu Boiko Vasyliia Matviiovycha ta inshykh. Spr. P-15672. T. 3. Arkhiv USBU RO, 894 ark. (in Ukrainian).

Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy (TsDAHO Ukrainy), f. 1 (Tsentralnyi komitet Komunistychnoi partii Ukrainy), op. 23, spr. 2968, 263 ark. (in Ukrainian).

TsDAHO Ukrainy, f. 1, op. 24, spr. 2732, 185 ark. (in Ukrainian).

Volodymyr STARZHETS

PhD (History)

Senior Lecture at the Department of History

S. Demianchuk International University of Economics and Humanities

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6807-0935>

e-mail: starzhets92@gmail.com

THE STUDENT RESISTANCE TO THE SOVIET TOTALITARIAN SYSTEM IN WESTERN UKRAINE (1944–1953)

The place of student youth in the general picture of the ideological confrontation between the Ukrainian national liberation movement and the Soviet authorities in Western Ukraine in the postwar period is studied. The participation of students of higher educational institutions of the Western Ukrainian region in the movement of Resistance to Stalinist totalitarian system was analyzed.

The scientific novelty of the article consists in the analysis of the ideological confrontation between the OUN and the Soviet authorities for influencing the student youth of the western regions of the Ukrainian SSR. In the course of the research, problem-historical, search methods, as well as methods of microhistory and local history were used. The main forms and methods of students' intellectual resistance to Stalin's totalitarian regime are determined. The peculiarities of the ideological and educational activity of the OUN among the youth and its opposition to communist education are considered. On the basis of a wide source base, it is substantiated that the Soviet ideology caused the opposition of the most active part of the students of Western Ukrainian higher education institutions. It was studied that the main methods of activity of nationally conscious youth in 1944–1953 varied from individual speeches and expressions of dissatisfaction with the Soviet government to the creation of conspiratorial nationalist organizations and groups. It was determined that underground student structures set themselves the goal of conducting oral anti-Soviet agitation, producing and distributing leaflets and nationalist literature within the walls of universities and among the population, raising the level of knowledge, spreading national education, and in some places, they performed the tasks of the OUN underground in collecting the necessary information. It was established that manifestations of individual disobedience or organized resistance were immediately blocked by the Soviet punitive structures, and bearers of the Ukrainian national idea were subjected to repression.

Keywords: institution of higher education, students, intellectual resistance, propaganda, totalitarian regime, western regions of the Ukrainian SSR, postwar period.